

Beşeri Kültürün Temel Ögesi Aile

• Prof. Dr. Hikmet Yıldırım CELKAN*

İnsanoğlunun dünyaya gözünü ilk açtığı yer onun ailesidir. İnsanların en belirgin özelliği aile ile başlayan topluluk hayatıdır. Toplu halde yaşamının karmaşık ve somut şekli karşımıza sosyal realite, yani toplum olarak çıkar. Toplum ise antropologlara göre kültürel bir varlıktır. Nerede toplumsal hayat varsa, orada bir de kültür vardır. Yani kültür toplum hayatının ürünüdür. Hücrelerden müteşekkil insan organizmasının hayatı fonksiyonları dengeli bir fizyolojik yapı ile yürür. Toplumlara organizmaya benzetirsek, aile; hücrelerin yerini tutacak, kültür ise fizyolojik faaliyetlere tekabül edecektir. Şu halde varlık alanının beşerî kesiminin aile-toplum-kültür üçgeninden ibaret olduğu söylenebilir.

Aile toplum kültürünü muhafaza ve idame ettirme özelliği ile bu konudaki tartışılmaz öneminin izahına geçmeden önce her iki kavramın, yani aile ve kültürün çok kısa bir analizinin yapılarak temel niteliklerinin belirtilmesinde fayda vardır.

Aile; anne, baba ve çocuklardan meydana gelen en küçük toplumsal birimdir. Fransız sosyologu Emile Durkheim aileyi, "aralarında kan bağı bulunan ya da aynı soydan geldiklerine inanan fertlerden oluşan sosyal varlıktır", diye ifade ediyor. Kan bağı ve hısımlık ailenin iki temel vasfıdır. Bunun yanında siyasî ve iktisadî cemiyetlerin sembolü olarak sosyal bir varlık şeklinde gelişme niteliğini de göz önüne almak gerekir. Ailenin menşei hakkında sosyologlarca ileri sürülen cinsel içgüdü, mutlak cinsî serbestlik, insanlığın tekâmülü sonucu ortaya çıkma ve insanlığın başlangıcından beri her zaman mevcudiyeti gibi görüşlerden hangisinin geçerli

olduğu hususunda kesin karar kılınmamakla beraber, onun, insanın yaratılışından beri mevcudiyeti, klan ailesinden günümüzün ailesine kadar çeşitli değişimlerle süregelen ve ferdi her türlü gelişimi itibarıyla ihata eden bir sosyal varlık olduğu bilinmektedir. Saygı, sevgi, dayanışma, sadakat, itaat ve işbölümü her çağdaki aile tiplerini karakterize eden temel niteliklerdir. Aile önce bir evlenme akdiyle başlar. Sahiplenme, kıskançlık, bencillik, mülk edinme, ferdi iradeyi sınırlandırma gibi motifler evliliğin tezahürüdür. Başlangıçta biyolojik esaslara dayalı ailenin daha sonra sosyal bir örgüt halini aldığı, çeşitli fonksiyonları üstlendiğini görüyoruz. Bu fonksiyonların başlıcaları şunlardır; a) Nüfusun çoğaltılması veya yenilenmesi, b) Ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin, c) Çocukları sosyalleştirme, d) Millî kültürü taşıma.

Biz, yukarıdaki fonksiyonlardan daha ziyade kültür taşıyıcılığı üzerinde durmak istiyoruz. Kültür, bir toplumun yaşama biçimidir. Bir milletin düşünürlerinin kültür anlayışları farklı olduğu gibi, milletlerin kültür anlayışları arasında da farklılıklar vardır. Meselâ Almanlar kültür ve medeniyeti birbirine karıştırırlar. Fransızlar her ikisini ayırırlar. İngilizler'in anlayışı ise Fransızlar'inkine daha yakındır. Ama kültürün çeşitli tarif ve telâkkilerinde ortak bazı esaslar bulmamız mümkündür. Mc Iver kültürü tarif ederken, "Kültür yaşayış ve düşünüş tarzımızda, günlük münasebetlerimizde, sanatta, edebiyatta, dinde, sevinç ve eğlencelerimizde, tabiatımızda ifadesini bulur", der. Cohen kültür için, "Genel olarak inançlar, değer hükümleri, Örf ve adetler, zevkler, insan tarafından yaratılan herşey",

Wolf ise, "Bir milletin fertlerinin iştirak halinde bulunduğu manevî hayat", Her. T.S.Eliot'a göre, "Kültür, bir bütün olarak toplumun mahsulüdür... Hayatı yaşamaya değer yapan şeydir", R.Linton ise kültürü "Öğrenilmiş davranışlar ve bu davranışların sonuçlarından meydana gelmiş bir bütün", olarak tarif eder. Kültürün en iyi tanımı Biz'de Ziya Gökalp'te ifadesini bulur. Ona göre; "Bir kavmin vicdanında yaşayan kıymet hükümlerinin toplamına o kavmin kültürü denir." Bir başka tanıtımında Gökalp şöyle der; "Kültür yalnız bir milletin dinî, ahlâkî, aklî, estetik, lisanî, iktisadî ve fennî hayatlarının ahenkli bir bütünüdür." İ.H.Baltacıoğlu da gelenek birliğini millet olmanın ve kültürün en önemli gereği sayar.

Yukarıdaki tariflerin sonucunda kültür için nihayet şunu söyleyebiliriz;

"Kültür bir millete şahsiyetini kazandıran, diğer milletlerle arasındaki benzer, ortak ve farklı yönleri tayine yarayan, tarihin seyri içerisinde teşekkül etmiş, o millete mahsus maddî ve manevî değerlerin ahenkli bütünüdür."

Kültürün, yukarıdaki tariflerinden çıkarılabileceğimiz şu ortak özellikleri vardır; Kültür,

- a) Millîdir.
- b) Sosyaldır
- c) Manevîdir
- d) Tarihîdir
- e) Devamlıdır (Süreklilik)

Tarihî seyri içerisinde kültürler, açık ya da kapalı özellikler arzederler, maddî ve manevî çizgide gelişirler. Maddî kültür bir grubu meydana getiren fertlerin tipik davranış şekillerinden, manevî kültür ise toplumun zihinsel faaliyetlerinden, isteklerinden, fertlerarası tutum ve davranış şekillerinden meydana gelir.

Ailenin taşıyıcılık görevini yaptığı daha ziyade manevi kültür olup inançlar, değerler, normlar ve kültür kaziyelerinden teşekkül eder. Kültür tek tek fertlerde, sosyal sınıflarda ve topyekün toplumda farklı biçimlerde tezahür eder. Ayrıca bir bölgenin, bir etnik veya sosyal grubun kültürü de toplumun genel kültürü içerisinde alt kültürleri meydana getirirler. Toplumların tarihî ve coğrafî sosyal evrimi bakımından ilkel ağırlıklı kültür, arkaik kültür, aşiret kültürü, yerleşik kültür, teknik kültür, beşerî kültür, ileri kültür gibi öteki kültür şekillerinden de bahsedebiliriz.

Tarihî ve sosyal evrimleri içerisinde toplumlar kültürel yönden benzeşmeler (convergeance), farklılaşmalar (divergeance) gösterirler. Aynı eğilimler

fertler arası ilişkilerde de ortaya çıkar. Kültürün benzeşme ve farklılaşma eğilimleri yanında yayılma, asimile etme, yabancılaştırma, kültürlenme (enculturation), kültürlenme (acculturation), kültürlenme (culturation), zorla nakledilme (transculturation) gibi öteki süreçlerini ve problemlerini de görüyoruz.

Kültür taşıyıcılığı bakımından aileyi yukarıdaki-lerden daha çok kültürlenme ve kültürlenme ilgilendirmektedir. Kültürlenme, ferdin içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını yani kültürünü kazanmasıdır. Kültürlenme ise farklı toplumsal yapı ve kültürlerden gelen fert ve grupların karşılıklı etkileşimleri sonucunda yeni bir senteze ulaşmasıdır. Şahsiyet gelişimiyle sosyalleşmesi henüz devam eden çocuğun ve gencin bilhassa kültürlenme ve kültürlenme bakımından hassas bir dengede bulunduğu gözden uzak tutulamaz. Sözü edilen hassas denge içerisinde bizi en çok ilgilendiren husus, beşerî ilişkilerin milletlerarası planda gayet karmaşık mahiyette sürüp gittiği çağımızda millî kültürümüzün yabancı kültürlerin hegemonyasına girmesinin engellenmesi, bunun için gerekli eğitim sisteminin kurularak özellikle, yetişmekte olan neslin şuurlandırılıp, yabancı kültürlerden gelebilecek tesirlere karşı hazır hale getirilmesi ve bu konuda aileye düşen görevlerin gayet açık ve sistemli biçimde temellendirilmesidir.

Öyleyse yukarıda da belirttiğimiz gibi kültürle ilişkisi bakımından aileyi ilgilendiren iki problem vardır. Birincisi kültürün nesilden nesile nakli ve bu süreç içerisinde ortaya çıkabilecek engelleyici tesirlere karşı tedbirler almaktır. Bu nokta, ailenin aynı zamanda kendi içindeki yapısal gelişimi ve toplumla ilişkisi açısından sosyal fonksiyonundaki değişmelerle yakından ilgilidir. Klan ve Totem ailesinden başlayıp pederşahî, maderşahî ve modern ailelere gelinceye kadar organik olarak, ailenin genellikle büyük aileden küçük aileye doğru bir gelişim takip ettiğini görüyoruz. Bu süreç içerisinde aile üreticilikten tüketiciliğe geçmiş, baba otoritesinin zayıflaması sonucu aile ferleri daha serbest hareket etme imkânına kavuşmuş, feminizm cereyanı ile kadın iş hayatına iştirak ederek toplumun öteki sahalarında çeşitli haklar elde etmiş, ailenin sosyal fonksiyonu gittikçe daralmış ve nihayet aile sadece fonksiyon bakımından değil, hacim bakımından da küçülmüştür. Para ekonomisine geçiş, üretimin piyasaya göre yapılması, kentleşme, hızlı nüfus artışı, yeni keşiflerle bilimsel ve teknolojik alandaki gelişmeler, dünya görüşü ve hayat telâkkilerindeki değişiklikler ailenin belirtilen yapısal ve fonksiyonel

değişimine zemin hazırlayan belli başlı faktörlerdir. Yukarıda belirtilenlerin yanısıra şunlar da ailede göze çarpan meseleler olarak dikkatimizi çekmektedir.

1. Toplumların cemaatten cemiyete doğru gelişim seyrine paralel olarak, köy ve kasaba gibi cemaatçi çevrelerin tesirinden kurtulmuş aile sayısı gittikçe artmaktadır.

2. Göç etme ve yer değiştirme hadiseleri sıklıkla olmuştur.

3. Yalnız çocukların değil, ebeveynin de ilgisi dışarıya yönelmiştir.

4. Ev işi kaynaşmaların yerini dışarıdaki eğlenceler almıştır.

5. Bunlar aile yuvasının fonksiyonunu daraltmış, bakım ve eğitim konularında bazı güçlükler yaratmıştır.

6. Aile fonksiyon ve hacim bakımından daralmakla beraber ihtiva ettiği fertleri daha başka yönlerden daha kuvvetli bağlarla birbirine yaklaştırmıştır.

Büyük aile tipinden küçük aileye gelinmesi, sosyal evrimin tabii bir sonucu olmakla beraber, sosyologlarda, eğitimcilerde, politikacılarda ve hukukçularda bazı kaygılara yol açmıştır. Amerikalı sosyolog T.Parsons'in şehirleşmenin bir sonucu saydığı çekirdek ailede (kent ailesi, modern aile) bugün gerçekten sosyal bütünlüğü zedeleyici olarak nitelenebilecek bazı gelişmelere şahit olunmaktadır.

Cinsler arası ilişkileri çevreleyen sosyal normlara riayetin azalması, evlenme ve evlilik hadiselerinin cemaati ilgilendiren yönlerinin zayıflaması, boşanmaların çoğalması, çocuksuz aile sayısının artması ebeveynde çocukların bakımı ve terbiyesi konusundaki ilginin zayıflaması bunlardan bazılarıdır. Sözü edilen gelişmeler ilk bakışta ailenin sosyal fonksiyonunu kaybedip çökmeye yüz tutacağı gibi bazı izlenimler yaratabilir. Aslında fonksiyon kaybı yerine fonksiyon daralması kavramının kullanılması daha uygundur. Fonksiyon daralması, iktisadî ve terbiyevî görevlerinin büyük bir kısmını ailenin diğer sosyal kurumlara bırakarak kendi kabuğuna çekilmesi ve çekirdek aileye dönüşmesidir. Fonksiyon daralması ailede dağılma (Desintegration) ve iç bozukluk (desorganisation) şeklinde tezahür eder. Dağılma uzun vadeli sosyal bir evrimin sonuçlarıyla ilgilidir. İç bozukluk ise sosyal ve iktisadî hayatta görülen makro plandaki bazı değişim, şekillerinin aileye yansımalarının neticesidir. İç bozukluk aile fertlerinin aile dışında işyeri, okul, klüp, dernek ve diğer eğlence yerleri gibi çeşitli me-

kânlarda bölünerek uğraşma mecburiyetinin de bir sonucudur.

Ailenin bahsettiğimiz bu yapısal fonksiyonel gelişmeleri daha çok farklı kültürlerle mensup ailelerin ortak problemleri niteliğindedir. Oysa Türk ailesi için biraz daha farklı şeyler söyleyebiliriz. Beşeri kültürün bir parçasını teşkil eden Türk Kültür sistemi içinde Türk ailesinin de bu değişim sürecine tabi olduğu bir gerçektir. Ancak Türk ailesi farklı bir geleneğe sahiptir. Ailedeki fonksiyon daralmasına, zümre şuru ve bağlılığının daralmasına, eşler arasında rol değişimine rağmen aile bugün primer ve intim zümrelerin en önemlisi olma özelliğini Türk toplumunda hâlâ muhafaza etmektedir. Çekirdek ailenin problemleri bizi ürkütmemeli, bunların daha çok batı ailesine ait olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla toplumumuzda ailenin kültürel değerleri muhafaza ve nakletmede en önemli sosyal kurumlardan biri olma özelliğini sürdürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Aileye bu konuda düşen görev onun bilhassa eğitim fonksiyonunda önem kazanır. Toplumsal sistemde kendi üyelerine her türlü eğitimin temelini veren, onların okul problemlerine yardımcı olan, toplumsal hareketliliğe katkılarını sağlayan ve bilhassa meslek seçiminde çok etkisi bulunan toplumsal ünite şüphesiz ailedir. Fertlerin öğrenimi, meslekî statüsü ve geliri üzerinde, soyaçekimle geçen faktörlerden ziyade ailevî kökenin tesiri vardır. Kalıtsal ve toplumsal faktörler biraraya gelince aileler arasında tabiatıyla bazı farklılıklar doğacaktır. Çocuklar arasındaki psikolojik, kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıklar bunun sonucudur. Hatta yetişkinler arasındaki eşitsizliklerin de kaynağı ailelerine dayanır. Şu halde kültürel problemler ve onun bir parçasını oluşturan eğitim hizmetlerindeki farklılıkların kaynaklarından biri de ailedir. Ailedeki değerler sistemi öğrencilerin meslekî ilham ve yönelimlerini büyük ölçüde etkiler. Bazı çocukların baba mesleğine intisap etmesi bunun en iyi örneğidir.

Yine ailenin çocukların eğitimi üzerinde etkilerini araştıran bazı incelemeler bir takım noktalara dikkatimizi çekerler. Okul başarısı ile ailevî durum arasındaki ilişki; ailenin büyüklüğünün, çocuğun aile içindeki doğum sırasının okul başarısına etkileri; ailelerin maddî imkanlarının çocuğun zihni gelişimi üzerindeki etkileri; okul başarısıyla ait olunan toplumsal sınıf arasındaki ilişkide çocuğun ailesinin verdiği ilhamın, arzu ve isteklerinin etkisi, gibi konular bunlar arasındadır.

Ailenin zikrettiğimiz bütün bu hususiyetleri onun

beşerî kültür içindeki fonksiyonel öneminin göstergeleridir. Zaman içinde yapısında gözlenen değişimler ona öneminden birşey kaybettirmemektedir. Sanayileşmiş toplumların hızlı sosyal değişimi karşısında aileyi tehdit eden bazı problemler ise farklı kültürlerde değişik tesirlere yol açmaktadır. Sözüne ettiğimiz önemin Türk sosyal ve kültürel

hayatında çok daha fazla olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu, Türk ailesinin tarihî gelişim özelliğinden kaynaklanan bir olgudur. Söz konusu olgu, "Türk ailesinin yapısal ve fonksiyonel gelişimi" başlığı altında ayrı bir araştırmayı gerektirir.